

OSMANLI TAŞRASINDA KANUNDIŞI OLAYLARDA DEVLET GÖREVLİLERİNİN YERİ: SARUHAN SANCAĞI ÖRNEĞİ

Kadir ADAMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, MCBÜ. Eğitim Fakültesi, adamazkadir@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4976-0003

Adamaz, Kadir. "Osmanlı Taşrasında Kanundışı Olaylarda Devlet Görevlilerinin Yeri: Saruhan Sancağı Örneği". ulakbilge, 49 (2020 Haziran): s. 699-710. doi: 10.7816/ulakbilge-08-49-06

Öz

Batı Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin bir sancağı olan Saruhan, çeşitli özellikleri yanında bünyesinde meydana gelen gayrikanuni olaylara da sahne olmuştur. Bu olaylar Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde meydana gelen olaylarla benzerlikler gösterir. Çalışmada genel olarak Saruhan Sancağı'nda kanunsuz olayların ortaya çıkması ve engellenmesinde önemli bir role sahip devlet görevlileri, başka bir ifadeyle "Askeriler" ele alınmıştır. Devlet görevlilerinin ortaya çıkan olaylardaki yerleri, olumlu ve olumsuz yönleriyle arşiv belgelerindeki kayıtlar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin dikkat ettiği bazı hususlara, ödüllendirme, tazminat gibi uygulamalara ve çeşitli emirlere arşiv belgelerindeki kayıtlardaki örneklerle yer verilmiştir. Osmanlı Devleti eşkıya ile mücadele ederken masum insanların zarar görmemesine azami derecede özen göstermiştir. Ayrıca ekonomik zorluklarına rağmen eşkıya ile mücadelede başarılı olabilmek için, tüm imkânlarını ortaya koyarken halktan da vergi toplayarak maddi destek sağlama yoluna gitmiştir. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde yer alan başta Mühimme defterleri olmak üzere çeşitli tasniflerde kayıtlı bulunan belgelerden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Saruhan, devlet görevlisi, suç, ceza

Makale Bilgisi

Geliş: 5 Mart 2020

Düzeltilme: 3 Nisan 2020

Kabul: 15 Nisan 2020

Giriş

Saruhan Sancağı'nın adını, burayı XIV. yüzyıl başlarında Türk egemenliğine dâhil ederek bölgede kendi adıyla bir beylik kuran Saruhan Beyden aldığı belirlenmektedir. Saruhan bölgesi XV. yüzyıl başlarında tamamen Osmanlı Devleti egemenliğine girmiş (Emecen, 2009: 171, 172) ve Osmanlı Devleti döneminde klasik taşra teşkilatı içinde sancak olarak yer almıştır (COA. TT. d. 165). Tarih boyunca insanoğlunun yaşadığı her yerde gayrikanuni olayların meydana geldiği, devleti yönetenlerin de bu tür olaylara çözüm yolları aradığı, bu konuda özellikle kanun yapımına gidildiği ve çeşitli güvenlik tedbirlerinin alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Mezopotamya medeniyetlerinden Sümerler'de Urugakına (Gökçek ve Akyüz, 2013: 2) ve Akadca yazılan Hammurabi (Arslantaş ve Septioğlu, 2016: 6) kanunlarından Roma kanunlarına (Karakocalı, 2015: 369) kadar birçok toplum kanun yapma yoluna gitmiş, bu durum günün şartlarına, geleneklere, ekonomik yapılara göre gelişme veya değişme göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde de kendi yapısal özelliklerine uygun hukuk sistemi oluşturma yoluna gidilmiştir (İnalçık, 1958: 102). Akdeniz dünyasında özellikle XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettiren eşkıyalık, XVI. yüzyılda giderek artış göstermiş, XVII. yüzyılda ise büyük bir probleme dönüşürken Osmanlı Devleti de bundan nasibini almıştır (İlgürel, 1995: 467). Özellikle nüfus artışı ve enflasyon gibi sebeplerle Osmanlı Devleti'nin ekonomik sıkıntı içine girmesi (Ortaylı, 2004: 11) bu tür kanunsuz olayların gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz havzasında nüfusun yaklaşık olarak iki kat civarında arttığı belirlenmektedir (Braudel, 1989: 270). Eşkıya kelimesi sözlükte "bedbaht, talihsiz; günahkâr, âsi" gibi manalara gelmekle birlikte, Türkçede "Yol kesen" ve "haydut, harami" anlamlarını da taşımaktadır (Bardakoğlu, 1995: 463). Devletin ekonomik, sosyal veya askeri yönden güçlü olduğu dönemlerde kanun dışı olaylarla mücadelede yöneticiler başarılı olurken, zayıf dönemlerinde asayişsizliğin daha da arttığı ve yöneticilerin zorlandığı görülür. Mesela Celali isyanlarının, I. Süleyman ve II. Selim döneminin sonuna kadar sayısal olarak daha az olduğu, III. Mehmet döneminde ise bütün Anadolu'yu kapladığı tespit edilmektedir (Akdağ, 1946: 32-33). Celali isyanları sosyal bir buhran sonucu ortaya çıkmakla birlikte, devlet otoritesinin zayıflaması ve devlet teşkilatındaki bozulma ile büyüme göstermiştir (İlgürel, 1993: 256). İnsanoğlu tarafından işlenen suçlar farklılık arz etmekte, buna bağlı olarak cezalarda çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de uygulanan cezalara bakıldığında idam gibi ağır olanlardan, dayak ile geçirtilenlere rastlanırken, hapis, mala el koyma, kürek ve sürgün gibi cezaların da yaygın olduğu anlaşılır (Aksın ve Baytımur, 2018: 396). Devlet yöneticilerinin bazen cezalarla kanun dışı olayları engelleme yoluna giderken, bazen de affedip suça karışanlara çeşitli görevler vererek sindirmeye çalıştığı da belirlenmektedir (Uzun, 2009: 192). Anadolu'nun birçok yerinde görülen kanunsuz olaylar Saruhan Sancağı'nda da ortaya çıkmıştır. Bu araştırma kapsamında yapılan incelemelerde Saruhan Sancağı'nda genel olarak devlet görevlileriyle ilgili olarak, görevini kötüye kullanma, haksız muamele, zimmetine para geçirme, vergi gibi konularda halktan haksız isteklerde bulunma, eşkıya ile işbirliği yapma gibi suçlara rastlanmıştır. Arşiv belgelerinde bu tür kanunsuz olaylar ve failleri de zaman zaman belirtilmiş, suçluların yakalanıp haklarında gereğinin yapılması yanında, bunlara yardım ve yataklık edenlerin de cezalandırılmaları, ilgililerden istenmiştir. Saruhan Sancağı'nda hukuki olayları ve şehirleri ele alan çalışmalar da yapılmış olup, bu çalışmaları yapanların başında Çağatay Uluçay gelir. Uluçay, Saruhan bölgesindeki XVII. yüzyıldaki eşkıyalık hareketlerini şeriyye sicilleri ve Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinden yararlanarak ele almıştır (Uluçay, 1944). XVIII ve XIX. yüzyıllardaki olayları da aynı şekilde ayrıca yazmıştır (Uluçay, 1955). Lisansüstü tezlerde Manisa şehrinin sıkça işlendiği görülür. Bunlardan birinde yüksek lisans tezinde Manisa şehrinin XVII. yüzyılın ilk yarısı ele alınırken, şehrin eşkıyalık faaliyetleri içindeki yerine de temas edilmiş (Sonyıldırım, 2007), bir doktora tezinde de XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehrin mekânları, demografisi, gündelik hayat ve ekonomisi gibi özelliklerine değinilmiştir (Bayır, 2001). Bu çalışmada da Osmanlı arşivi vesikalarından hareketle Saruhan bölgesindeki gayrikanuni olaylarda devlet görevlilerinin yeri ortaya koyulmaya çalışıldı. Bu amaçla daha ziyade Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan farklı tasnif ve fonlarda yer alan belgelerden yararlanılma yoluna gidilmiştir. Çalışmada mühimme defterleri yanında, Ali Emiri, Cevdet, İbnülemin ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi evrakları tasniflerinde yer alan kayıtlardan ve bazı araştırma eserlerden faydalanılmıştır. Mühimme defterlerinin en eskisi H. 968 tarihli iken en geç olanı H. 1150 tarihini taşımaktadır. Bununla birlikte çalışmada kullanılan en geç tarihli belgenin H. 1204 yılına ait olduğu görülür. Buna göre çalışmanın miladi 1560 / 1561 ile 1789 / 1790 tarihleri arasını, başka bir ifadeyle de XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadarki dönemi kapsadığı ifade edilebilir. Çalışmadaki tarihler, kayıtlardaki şekliyle Hicri (H.) yıl olarak verilmiş, bitişiğinde parantez içinde Miladi yıl karşılığı da ayrıca yazılmıştır.

2) Devlet Görevlilerinin Kanundışı Olaylardaki Yeri

Osmanlı Toplumunu sahip olduğu özellik ve imkânlarla göre iki gruba ayrılır. Bunlardan biri hükümdarın otoritesini temsil eden idareci, asker ve ulemadan oluşan "Askerî" sınıf, diğeri de bunların dışında kalan "Reaya"dır (Sahillioğlu, 1991: 488). Bu bölümde "Askeriler" içinde olan Osmanlı Devleti yöneticilerinin, ortaya çıkan kanundışı olaylardaki yerleri, Saruhan Sancağı'ndaki vakalardan hareketle ele alınmıştır. Ayrıca farklı Sancaklar'da da ortaya çıkmış ancak Saruhan Sancağı ile de bağlantısı görülen ve arşiv belgelerinde kayıtlı gelişmelere de değinilmiştir. Olayların failleri, çeşitleri, yerleri, Osmanlı Devleti yöneticilerinin emirnameleri, ceza uygulamaları ve olayları bastırmaya çalışan, bizzat olayların içinde yer alan devlet görevlileri gibi konular üzerinde durulmuştur. Olaylarda görevlilere destek verilmesi, görevlilerin korkuları, tazminat ödettilmesi, görevlilerin faaliyetlerini izin alarak merkezi otorite tarafından onayla yürütmesi, masraflar, ödüllendirme, masumların zarar görmemesine özen gösterilmesi gibi hususlara da yer verilmiştir. Saruhan Sancağı'nda meydana gelen olaylarda, buradaki görevlilerin bazen olayları bastırma yolunda büyük gayret sarf ettiği görürken, bazen de tam tersi olarak ya kendilerinin halka zulmettiği ya da suçlularla işbirliği içine girdikleri belirlenmektedir. Bazı görevlilerin sorumluluklarını gerçekten layıkıyla yerine getirmeye çalıştığı, bazılarının ise şahsi kazanç elde etme uğruna görevini kötüye kullanmaktan çekinmediği tespit edilmektedir. Başka bir ifadeyle devlet görevlilerinin olayların önleminde olumlu yönlerine sıkça rastlanırken, olumsuz olarak nitelendirilebilecek durumlarının da tespit edildiği söylenebilir. Bunlara ilişkin arşiv belgelerinden alınan örnekler aşağıda verilmiştir. Öncelikle olumlu yönler üzerinde durulmuş, ardından kanundışı olaylarda devlet görevlilerinin olumsuz yönlerine değinilmiştir.

2.1 Devlet Görevlilerinin Olumlu Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, gerek kanundışı olayları engellemek, gerekse bizatihi kanundışı faaliyetlerin tam ortasında yer almak suretiyle meseleye dâhil olmuştur. Bunlar halkın bazen takdirini alırken, bazen de şikâyetine konu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin suç işleyenlerin takibini yaptığı ve bunların cezalandırılması hususunda büyük çaba sarf ettiği görülür. Suçluların yakalanması ve cezalandırılmasında Osmanlı Devleti görevlilerinin önemli bir rolü vardır. Bu konuda arşiv belgelerinde birçok emir kaydı bulunur. Bunlara dair örnekler aşağıda verilmiştir. Bunlardan birinde H. 1089 (1678/79) tarihli Manisa kadısı ve Saruhan Sancağı mütesellimine yazılan hükümde, Mirza adında birinin arzuhalinde, Akhisar'daki evini basan, hatununu öldüren, mal ve erzakını gasp eden eşkiyadan bahsedilmekte, bu durum için eşkiyaların yakalanarak cezalandırılmasının emredildiği de görülmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 96: 381). Saruhan Sancağı mütesellimi olan Ahmet'e yazılan H. 1107 (1695/1696) tarihli bir kayıta insanları öldüren, mal ve eşyalarını gasp eden eşkiyaların ele geçirilerek haklarında gereken cezanın verilmesi istenirken (A. {DVNSMHHM. d. 108: 730), benzer şekilde Saruhan Sancağı mutasarrıfı Şehsuvar oğlu Mehmet'e yazılan H. 1111 (1699/1700) tarihli emirde yol kesen eşkiyaların yakalanıp, güvenliğin sağlanması (A. {DVNSMHHM. d. 111: 986), Aydın ve Saruhan Sancaklarında muhassıl-ı emval olan Nasuh'a da İzmir ve Manisa arasındaki kervan hattını basarak, yol kesen eşkiyaların yakalanarak güvenliğin sağlanması için H. 1112 (1700/1701) tarihli emirname olduğu belirlenmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 111: 1951). Devlet görevlilerinin birçoğunun işini iyi bir şekilde yaptığı ve devletin menfaatlerine göre hareket ettiği ancak bunun sonucunda da bazen düşmanlıklarla karşılaştıkları görülür. Nitekim günümüzde de medyaya yansıdığı şekliyle örneklerine rastlanan görevlilere kanuni ve etik olmayan tekliflerin Osmanlı Devleti döneminde de olduğu anlaşılır. Bununla ilgili olarak Alaşehir kadısına yazılan H. 1056 (1646/1647) tarihli bir hükümde Demirci Borlu kazası kadısının kaza sakinlerinden bazı kişilerin uygunsuz tekliflerine izin vermediği için kendisine düşmanlık edildiği iddiasının bulunduğu tespit edilmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 90: 51). Bölge halkının işini iyi yapan kimseleri desteklediği ve görevlilerin yanında yer alarak onlar için çeşitli çabalar ortaya koyduğu arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Mesela H. 978 (1570/1571) tarihli Demirci kadısına yazılan hükümde, Demirci kazasında otuz kırk yıldan beri naiplik yapan Turşucu Mirza adındaki kişinin niyabetten ayrılması için emir gönderilse de, ahalinin doğruluk ve dürüstlüğüne şahitlik etmesiyle adı geçen kişinin görevine devam etmesi Demirci kadısından istenmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 12: 570).

2.2. Devlet Görevlilerinin Olumsuz Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde "Askerilerle" ilgili olarak yukarıda belirtilenlerin tersi durumlara da arşiv belgelerinde şahit olunur. Bunların başında görevini kötüye kullanma gelmektedir. Kanundışı olayları önlemeden öte, görevli

olanların da bizzat kanundışı durumlara sebep olduğu veya müsaade ettiği anlaşılmaktadır. Bir anlamda tuzun kokması deyiminin gerçekleştiğini burada ifade etmek mümkündür. Nitekim suçu önlemekle görevli olanların bizzat suça karışması, muhakkak ki suç ve suçluların sayısının artışıyla etkili olmuştur. Arşiv kayıtlarında kadı, voyvoda, sipahi, yeniçeri, mültezim ve din görevlisi gibi kişilerin görevlerini kötüye kullandıkları ve halka zulümden kaçınmadıkları tespiti yapılmaktadır. Bunlara ilişkin örnekler başlıklar halinde kategorize edilerek aşağıda verilmiştir.

2.2.1. Beylerbeyi ve Sancakbeyi Adamları

Beylerbeyi ve sancakbeylerinin hizmetinde olan görevliler hukuksuz eylemlerde yer almıştır. Mesela sabık (eski, önceki) vezir olup, Aydın ve Saruhan Sancaklarında muhassıl-ı emval olan Ahmet Paşaya yazılan H.1040 (1630/1631) tarihli hükümde, Saruhan ve Aydın bölgesinde mirimiran ve miriliva adamları, ordu görevlileri, mütesellimler, voyvodalar ve subaşılın, halka keyfi olarak tekâlif yüklemek, nüzul ve sürsat gibi vergileri fazla tahsil etmek veya ahalinin erzaklarını almak suretiyle halka eziyet çektirmelerinin engellenmesi, ayrıca köy ve kasabaların gezilerek halka zulmeden eşkıyaların da yakalanıp haklarında gereğinin yapılması hususunda emir tespit edilmektedir (A. {DVNSMHH. d. 85: 402}).

Başka bir arşiv belgesinde de yapılan usulsüzlüklerle ilgili kayıt bulunmaktadır. Buna göre beylerbeyi ve sancakbeylerinin adamlarının dolaşarak köylerden bedelini ödemedi mal ve hayvan almalarının, çeşitli bahanelerle para toplanmasının yasaklanmış olduğu Simav ve Demirci kadılarında yazılan H. 1019 (1610/1611) tarihli hükümde yer almaktadır (A. {DVNSMHH. d. 79: 702}).

Yine Anadolu Beylerbeyi Ömer'in adamı Mustafa'nın halka yaptığı haksızlıklara karşı, İlyas, Recep, Bilal vesair reayanın mahkemeye gelerek şikâyetle bulduklarıyla ilgili Demirci kadısına yazılan H. 1023 (1614/1615) tarihli hüküm bulunmaktadır (A. {DVNSMHH. d. 80: 372}).

H. 1056 (1646/1647) tarihli Demirci, Alaşehir Nif ve Turgudlu kadılarında yazılan hükümde, adı geçen kazalarda H. 1056 senesine ait bütün mahsulâtın, önceki Anadolu Beylerbeyi Derviş Mehmet Paşanın dönemine ait olduğu gerekçesiyle yeni Vali Mustafa Paşaya veya başkalarına müdahale ettirilmemesi açıkça emredilmektedir (A. {DVNSMHH. d. 91: 397}). Şikâyet konusu olan hususların başında reayadan fazla miktarda vergi alınması gelir. Mesela H. 1137 (1724/1725) tarihli bir emirnameye Demirci'nin Akçaköy karyesinde Saruhan oğlu Hızır Paşa tarafından Şeyh İnebey'e evlatlık olarak vakfedilen Şeyh İnebey Çiftliği, Şeyh İnebeyin neslinden evlatlarınca yönetilmektedir. Ayrıca Demirci'ye tabi Işıklar Köyü'nde Kutlu Bey çiftliği olarak bilinen çiftlik de İnebey evlatlarına vakfiyet üzere verilmiş ve bunlar kimseye raiyyet olmamıştır. Ortapare nahiyesinde medfun olan Şeyh İnebeyin evladına şart koşulmuş vakıf mutasarrıflarının tekâlif-i şakka ve örfiye ile rencide ve remide (korkutma) edilmelerinin engellenmesi istenmiştir (C.EV. / 53 - 2642).

Reayadan fazla vergi alınmasıyla ilgili olarak H. 1170 (1756/1757) senesinde Sultan Ahmet Han'ın Enderun-ı Hümayun'daki kütüphane evkafından Demirci mukataası reayalarının vermeleri gereken adet-i ağnam, resm-i bennak gibi vergilerin usulünce tahsil edilmesi ve fazlasının istenmemesi için kadılara hüküm yazıldığı tespit edilmektedir (AE. SOSM. III. / 28 - 1991). Benzer bir durum başka bir kayıta da bulunmaktadır. Sultan III. Mustafa tarafından Demirci kadısına yazılan H. 1172 (1758/1759) tarihli hükümde Demirci kazası ahalisinden üzerlerine düşen miktarı ödedikten sonra, başka isimlerle yeniden kendilerinden Sefer ve Hazeriyye Akçesi talep edilmemesi emrinin verildiği görülmektedir (TS. MA. e / 889 - 9).

2.2.2. Aklam-ı Nazır

Kanundışı olaylara karışan gruplardan biri de devlet dairelerinde görevli olan ve "Aklamı nazır" olarak adlandırılan kimselerdir. Bu görevlilerin de zulmüne dair kayıtlara arşiv vesikalarında rastlanmaktadır. Bununla ilgili bir kayıt H. 1018 (1609/1610) tarihlidir. Saruhan Beyine, Gördüs ve Demirci kadılarında yazılan hükümde, Gördüs kazasında Evciler, Beğenler ve Köseler Köyleri ahali mahkemeye gelip Saruhan Aklamı Nazır olan Hüseyin'in yüz dört sekban ile üzerlerine gelip, evlerini basıp, koyunlarını aldıklarından şikâyet etmiş, bunun üzerine bu zalimlerin cezalandırılması emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 78: 954}). Aynı defterde Gördüs ve Demirci kadılarında yazılan hemen bir sonraki hükümde ise Saruhan aklamına iltizam yoluyla nazırının, sekbanlar ile Defter-i Hakani'de miri şahinciler olarak kayıtlı köylere yaptıkları zulümlerle ilgili olarak şer' ile gereğinin emredildiği tespit edilmektedir (A. {DVNSMHH. d. 78: 955}).

2.2.3. Voyvoda

Voyvoda; Osmanlı Devleti'nde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar olarak tanımlanır (Özvar, 2013: 129). Voyvodaların da kanun dışı olaylara karıştığı, eşkıya ile işbirliği, gasp gibi faaliyetlerde bulunduğu belirlenir. Mesela Akhisar voyvodası El-Hac Şabanoğlu Mehmet Ağa bunlardan biridir. Bu voyvoda, Saruhan Sancağı

kazalarındaki eşkıya ile bir olarak Saruhan mütesellimi El-Hac Ataullah'ın yedi sekiz adamını katlettirmiş, Manisa'daki Evkaf-ı Selâtin Mukataası'ndan Akhisar civarındaki Selendi Köyü arazisinin yarısını çiftlik haline getirerek vakfın aşarının tahsiline mani olmuş, Katiboğlu Mustafa ile El-Hac Süleyman ve Ahmet'i öldürmüştür. Bu sebeplerle voyvodalıktan alınması ve mahkemesinin Manisa'da yapılmasına dair H. 1174 (1760/1761) tarihli yazı bulunmaktadır (AE. SMST. III / 30 – 2031). Voyvodanın Manisa'da mahkeme edilmesiyle ilgili olarak H. 1174 (1760/1761) tarihli başka bir kayıt da mevcuttur (AE. SMST. III / 213 - 16782). Başka bir örnek H. 1110 (1698/1699) tarihini taşıyan mühimme defteri kaydında görülür. Buna göre Demirci kadısı Mevlana Hasan mektup gönderip, Kula kazası halkının mahkemeye geldiği ve Karayılan lakaplı Kula voyvodasının eşkıyalarla işbirliği ile haksızlıklar yaptığı ifade edilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 110: 2931). Voyvodaların bazen kendilerinin doğrudan bir eşkıya gibi davrandığı da belirlenir. Mesela, Demirci'de kışlayan Çepni taifesi, Kula Voyvodası Gödelioğlu İsmail tarafından hanelerinin basıldığı, hayvan, eşya ve nakit paralarının gasp edildiğinden şikâyet etmiş, sonrasında voyvodanın engellenmesiyle ilgili H. 1200 (1785/1786) tarihli belge mevcuttur (C.ZB. / 22 - 1082). Voyvodaların zulümlerine başka bir örnek de H. 1178 (1764/1765) tarihli belgede görülen, ahaliye zulmeden Demirci Voyvodası el-Hac Ali'dir. Bu kişinin fazla vergi alma yanında, halka cebren ve kasıtlı olarak saldırıda bulunduğu, haksız yere birçok kişiyi hapsedtiği belirlenmektedir (AE. SMST. III / 286 - 22970). Benzer bir durum H. 1047 (1637/1638) tarihli mühimme defteri kaydında görülür. Buna göre Anadolu beylerbeyi ve Demirci kadısına yazılan hükümde, halktan haksız vergi alan ve zulüm yapan voyvoda Çalık Mehmet hakkında şikâyetin olduğu anlaşılmaktadır (A. {DVNSMHH. d. 88: 130). Bazı eski voyvodaların doğrudan eşkıyalık faaliyetlerine başladıkları da tespit edilmektedir. Mesela eski Demirci voyvodası olan Kocabaş adındaki şaki, Simav Çayı üzerinde grubunun Kara Osmanoğlu Hacı Ahmet ağa tarafından perişan edilmesiyle derdesti ve yapmış olduğu kalesinin yıkılmasına dair H. 1200 (1785/1786) tarihli bilgi bulunmaktadır (AE. SABH. I. / 368 - 25717).

2.2.4. Ayan

Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselere verilen ad olan ayanların da (Mert, 1991: 195) bazen devlet merkezinden gelen emirlere uymadıkları ve eşkıyalık faaliyetleri içinde buldukları tespit edilmektedir. Nitekim H. 1187 (1773/1774) tarihli bir emirname, Demirci'de sakin Karataş Ayanı Kara Hüseyin'e 75 nefer süvari asker ile Sefer-i Hümayun'a katılması için ferman gönderilmiş ancak emri dinlemediği gibi eşkıyalık yaptığı gerekçesiyle Anadolu Valisi Ömer Paşa'ya merhumun cezasının tertibi ile Demirci nahiyesinde ne kadar emvali, eşyası, nakit parası ve hayvanları varsa kaydedilip ordu-yu hümayun hazinesine yollamasına dair Demirci Voyvodasına hüküm yazılmıştır (C.AS. / 56 - 2621).

2.2.5. Mültezim

İltizâm, özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması anlamına gelmekte, bu işi yapan kişi de mültezim olarak adlandırılmaktadır. İltizam bir anlamda, vergilendirmenin bir tür özelleştirilmesi olarak ifade edilebilir (Genç, 2000: 154). Osmanlı Devleti'nde İltizam sistemi uygulamalarında da bazı kanunsuz durumların ortaya çıktığı görülür. Mesela mukarrer para istenmesi şeklinde arşiv belgelerine yansıyan olaylar bulunur. Bunlardan birini H. 987 (1579/1580) tarihli Demirci, Güre ve Selendi kadılarına yazılan hükümde görülür. Buna göre Karataş Paresi mukataasına 46000 akçeye iltizamı olan Hasan, iltizamı bir müddet sonra asıl mültezim olan Cafer'e vermiş, ancak Cafer'in yine Hasan'dan para talep etmesi üzerine durumun araştırılıp zulmedilmesine izin verilmemesi istenmiştir (A. {DVNSMHH. d. 41: 18). Liva-i Aydın ve Saruhan'da vaki ikinci cedit haslar mukataatı müfettişi Hacı İlyas, Uşak, Adala ve Demirci kadılarında yazılan H. 987 (1579/1580) tarihli hükümde de Mehmet ve Ali adındaki kimseler Demirci ve Borlu kadılıklarının bad-ı heva vergilerini elli bin akçeye iltizam edip, asıl mültezim olan Hüseyin'e on üç bin küsur akçe teslim etmişlerdir. Ardından Mehmet iltizamı almış, ancak Hüseyin'e verilen parayı geri talep etmiş, sonrasında şer' ile lazım gelenin icra etmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 41: 366). Başka bir örnek de H. 987 (1579/1580) tarihli belgede görülür. Buna göre Liva-i Aydın'da vaki piyade ve müsellemler mukataatı müfettişi Mevlana Hüsam'a ve Adala ve Demirci kadılarında ve Karesi Nazırı Hamza Çavuş'a yazılan hükümde, erbab-ı timardan Mehmet bin Abdullah, Ulaşoğlu Mehmed'in üzerinde olan mukataaya yüz yirmi bin akçe ziyade ederek almak üzere iken, Ulaşoğlu Mehmet o ziyadeyi de kabul edip yine mukataa kendisinde kalması dava konusu olmuş, araştırılıp şer' ile gereğinin yapılması emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 41: 189).

2.2.6. Sipahi

"Sipahi" kelimesi Farsça kökenli olup, Osmanlı askerî teşkilâtında çeşitli grupları ifade ederken, bir anlamı da timar tasarruf eden askeri zümrelere verilen ad olmuştur (Afyoncu, 2009: 256). Sipahiler de burada zikredebilir. Nitekim Timar sistemi içerisinde sipahilerin de kanun dışı uygulamalarına şahit olunmaktadır. Mesela Demirci'nin

Uranda Öksüzlü Köyü'nden 6 bin akçelik timarı olan çeri sürücü Nasuh'tan timarı, şikâyet üzerine alınarak yerine Hüdavendigar Sancağı'nda üç bin akçelik timardan ma'zul olan Mehmed'in tayini hususunda H. 968 (1560/1561) tarihli mühimme defteri kaydı bulunmaktadır (A. {DVNSMHH. d. 4: 1479).

2.2.7. Yeniçeri

Arşiv belgelerinde bazı yeniçerilerin de suçta karıştıkları görülür. Bununla ilgili olarak Aydın, Saruhan, Menteşe Sancakları'ndaki kadılara yazılan H. 1099 (1687/1688) tarihli fermana, yeniçeri ve eşkıyanın, miri malı tahsiline engel olmaya çalıştıkları anlaşılmalı ve adı geçen sancaklardaki bu durumun engellenmesi emredilmektedir (İE. DH. / 8 - 791).

2.2.8. Kadı

Adaleti sağlama konusunda ilk akla gelen Osmanlı Devleti'nin görevlilerinden kadı, arşiv belgelerine göre adalet dağıttığı gibi bazen de adaletin bozulmasının müsebbibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadıların dâhil olduğu suçlarından biri eşkıya ile işbirliği yapmasıdır. Nitekim Simav kadısı ve Demirci voyvodasına yazılan H. 1124 (1712/1713) tarihli hükümde, Demirci kazasında ev basıp firar eden, kadı ve ayanlarla işbirliği yapan suçluların korunduğu iddiasının olduğu, bu durumun muhakeme edilmesinin emredildiğini öğrenmekteyiz (A. {DVNSMHH. d. 118: 1861). Kadıların eşkıya ile işbirliğine dair başka bir örnek verilebilir. Buna göre H. 1107 (1695/1696) tarihli Saruhan Sancağı mütesellimi ve Akhisar kadısına yazılan hükümde Saruhan Sancağı'nda Mahmut ve Abdülaziz isimli kadıların eşkıya ile işbirliği yaparak ahaliye zulmetmeleri nedeniyle Bozcaada'da kalebend edilmeleri emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 108:1015).

Kadılar bazen de görevlerini tam anlamıyla kötüye kullanmakta ve makamlarını haksız kazancın kapısı haline getirebilmektedir. Mesela H. 1068 (1657/1658) tarihli Manisa mollasına yazılan hükümde, Demirci kazası ahali İstanbul'a üç kişi göndererek Demirci kadısı Mehmed'in halktan haksız para topladığını bildirildiği, bu paraların mahkemece geri alınmasının emredildiği görülür (A. {DVNSMHH. d. 92: 271).

Kadıların bazen taraflı davrandıklarına dair kayıtlar mühimme defterlerinde bulunur. Bunlardan birinde H. 1124 (1712/1713) tarihli, Simav kadısı ve Demirci hassı voyvodasına yazılan hükümde, kaza kadısının Demirci'de görülen davada, Halime Hatunun himaye edildiği şikâyeti üzerine, mahkemenin Simav'da yapılmasının emredildiği belirlenmektedir (A. {DVNSMHH. d. 118: 1753).

Kadıların karıştığı suçlardan biri de haksız olarak gereğinden fazla vergi veya para almalarıdır. Mesela Kütahya mütesellimi ile Demirci kadısına yazılan H. 1089 (1678/1679) tarihli hükümde, Simav ahalisinin gönderdiği arzualde Simav kadısının, kanunda yazılı olandan fazla vergi ve para alarak ahaliye zulmettiği bildirilmiş, bunun engellenmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 96: 742).

Kadılar gibi yardımcıların da görevini kötüye kullanabildiğine dair örnekler arşiv vesikalarından tespit edilir. Bunlardan birinde kaza naibinden şikâyetçi olan halkın isteği üzerine yerine makul bir atamanın yapılması H. 1124 (1712/1713) tarihli hükümde Demirci kadısından istenmektedir (A. {DVNSMHH. d. 118: 1857).

2.2.9. İmam-Hatip

Suçların önlenmesi konusunda ilk sırada gelen görevliler arasında sayılabilecek imam - hatiplerin de suçta karıştıkları ve eşkıya ile menfaatleri doğrultusunda işbirliğine girmekten çekinmedikleri arşiv belgelerinden tespit edilmektedir. Bununla ilgili olarak Saruhan beyine, Mendehorya ve Adala kadılarına yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümde, Mendehorya'da imam-hatip olan Mehmet'in eşkıyalar ile işbirliği yaptığı, atanan kadılara kendini naip nasbettiği belirlendiğinden, mahkeme edilerek küreğe konulması bildirildiği tespit edilmektedir (A. {DVNSMHH. d. 78: 1760).

3. DEVLET GÖREVLİLERİNİN FAALİYETLERİNDE BAZI HUSUSLAR

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere Osmanlı Devleti görevlileri de bizzat kanundışı olaylarda yer almakla birlikte, bu olayların engellenmesi ve bastırılmasında da muhakkak ki birinci öncelikli unsur olmuştur. Yüzyıllar içinde meydana gelen olayların daha da büyümemesi, engellenmesi, insanların haksızlığa uğramaması veya haksızlıkların en aza indirgenmesinde devlet görevlileri başrolü oynamıştır. Osmanlı Devleti; kanundışı olayları engellenme çalışmalarında devlet görevlilerinin izinsiz faaliyette bulunmaması, bu faaliyetlerde masumların zarar görmemesi, duruma göre tazminat ödettirilmesi, suçlularla mücadelede kullanılacak masrafların karşılanması ve halkın görevlilere destek vermesi gibi durumları düşünmüş, bu hususlarda ilgililere emirnameler göndermiştir. Bu bölümde bu hususlar başlıklar halinde ele alınmıştır.

3.1. İzin Alma

Devlet bürokrasisinde yöneticilerden habersiz herhangi bir faaliyet yapılmasının birtakım sıkıntılar doğuracağı muhakkaktır. Özellikle görevin kötüye kullanılmaması adına suçluların üzerine gidilirken öncelikle izin alındığı,

sonrasında ilgili görevlilerin harekete geçtiği belirlenmektedir. Nitekim Saruhan beyine ve Mendehorya kadısına gönderilen H. 1018 (1609/1610) tarihli yazıda Mendehorya'da ortaya çıkan eşkıyanın sindirilmesi için istenen iznin verildiği görülür (A. {DVNSMHHM. d. 78: 1809).

Başka bir örnekte de H. 1102 (1690/1691) tarihli mühimme defteri kaydında Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşle Sancakları'nda eşkıya teftişı görevi için verilen fermanın yenilendiği Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından Mehmet'e bildirildiği tespit edilir (A. {DVNSMHHM. d. 102: 75).

3.2. Destek

Osmanlı Devleti'nin gayrikanuni olayları kontrol altında tutabilmesi, gelişme veya büyümesinin önlenmesi adına bazı tedbirler aldığı görülür. Bunlardan biri de ihtiyaç duyulan yerde ve görevlilere destek amaçlı asker takviyelerinin yapılmasıdır. Mesela Saruhan Sancağı'nda seferi hümayuna gidecek kuvvetlerden bir kısım sipahinin sancağın eşkıyadan korunması adına alıkonulmasının istendiği, Saruhan Beyine yazılan H. 986 (1578/1579) tarihli bir hükümden anlaşılmaktadır (A. {DVNSMHHM. d. 33: 749).

Meydana gelen eşkıyalık olaylarında bazen suçluların kalabalık olmaları bunların engellenmesini güçleştirir. Bu sebeple eşkıyaların ortaya çıkması durumunda görevlilerin birbirlerine yardımcı olmaları istenir. Mesela böyle bir istek H. 987 (1579/1580) tarihli Saruhan Sancağı Beyi Mustafa'ya yazılan bir hükümden görülmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 38: 66).

Sabıka Aydın Beyi Osman Bey'e, Menteşle, Aydın ve Saruhan Sancaklarında eşkıya türediği, kendi adamları ve muhafazada kalan sipahiler ve il erleriyle eşkıyanın üzerine gidip onlara engel olması bildirilmiş (A. {DVNSMHHM. d. 44: 410), buna paralel olarak H. 991 (1583/1584) tarihli aynı sancak kadılarına yazılan başka bir hükümden de suhte ve sair levend eşkıyası ile mücadele eden Osman Bey'e yardım edilerek eşkıyanın bertaraf edilmesi emredilmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 44: 373).

Eşkıya ile mücadele edenlere yardım hususu H. 1103 (1691/1692) tarihli başka bir mühimme defteri kaydında da görülür. Buna göre Kütahya, Hüdavendigâr, Karahisar-ı Sahib, Hamid, Teke, Aydın, Saruhan, Menteşle, Eyalet-i Anadolu'daki mütesellimlere, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, ayan-ı vilayet iş erlerine yazılan hükümden, yol kesen, hırsız ve katil eşkıyaların teftişine memur olan Kapıcıbaşı Genç Mehmet ne yardım isterse hemen yardımına koşulması emri görülmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 102: 326).

Yardım alınması hususunda başka bir örnek de Saruhan Sancağı mutasarrıfı Kasım Paşa'ya H. 1109 (1697/1698) tarihli hükümden karşımıza çıkar. Kasım Paşa'nın artan eşkıyanın hakkından gelmesi adına civar vilayet halkı ile irtibat kurup, kapı halkı ve diğer kuvvetlerin seferber edilmesi istenmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 110: 670).

H. 992 (1584/1585) tarihinde sabık Saruhan Sancağı Beyine gönderilen hükümden de Karaman Beylerbeyi ve askerinin seferde olmasını fırsat bilip ortaya çıkan eşkıyaya karşı, Karaman'ı muhafazaya gitmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 52: 898).

Aydın Muhassılı Mehmet'e yazılan H. 1150 (1737/1738) tarihli hükümden, Aydın, Menteşle, Saruhan, Teke bölgesinde faaliyet gösteren eşkıyanın reisi olan Sarıbeyoğlu Mustafa'nın beraberindeki eşkıya ile birlikte ele geçirilip bölgede asayişin sağlanması için, adı geçen sancaklarda bulunan ayan ve beyler ile Yörük ve Türkmen aşiretlerinin beylerini yanına alarak eşkıyanın bertaraf edilmesi, firar edenleri takip ederek yakaladıkları yerde cezalarının verilmesi, bölgede asayiş ve güvenliğin sağlanması hususunda gereğinin yapılması istenmektedir (A. {DVNSMHHM. d.144: 547).

Saruhan Sancağı'nın timar bedelini toplayan Davut'u öldüren, eşya ve hayvanlarını yağmalayan eşkıyanın yakalanması için Kütahya, Hamid, Saruhan, Aydın, Menteşle, Alaiye Sancakları mütesellimleriyle Sultanönü Sancağı'nda mutasarrıf olan Ali'ye yazılan H. 1075 (1664/1665) tarihli hüküm bulunmaktadır (A. {DVNSMHHM. d. 94: 181).

Orduyu Hümayuna Saruhan, Menteşle ve sair mahallerden süvari ve piyade askeri takviyesiyle eşkıya ile mücadele olunması hususunda Anadolu Beylerbeyliği payesine mutasarrıf Seyyid Ahmet'e H. 1108 (1696/1697) tarihli emir gönderildiği tespit edilmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 110: 22).

H. 981 (1573/1574) tarihli bir mühimme defteri kaydında Derya seferine memur olan Saruhan sipahilerinin Çeşme iskelesine doğru hareket ettikleri, bununla birlikte sefer müddetince sahilleri koruma, levend ve suhte eşkıyasının kötülüklerini engellemek için Menemen'de Azizbeylü zematine mutasarrıf İbrahim ile Saruhan'da Kösel karyesi timarına mutasarrıf Saruhan alaybeyi Hüseyin bin Ferhat maiyetindeki sipahilerle birlikte görevlendirilmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 25: 571).

İşyanından dolayı katledilen sabık Şam valisi Nasuh Paşanın yanında olan eşkıya reislerinden on beş, yirmi kadar bölükbaşılardan Şam tarafında yanından ayrıldıkları ve Aydın, Menteşle ve Saruhan taraflarına gitme ihtimali

olduğundan yollarda gereken tedbirlerin alınması hususunda Teke Sancağı mutasarrıfı Hasan Paşa'ya yazılan H. 1126 (1714/1715) tarihli hüküm olduğu görölmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 120: 552).

H. 973 (1565/1566) tarihli bir mühimme defterinde Sultan Murad'ın lalasına yazılan hükümde, Balad kazası civarındaki Akköy'ün düşman gemileri tarafından yağmalandığı, ayrıca bazı suhtenin etraflarına topladıkları yetmiş seksen kadar eşkıya ile bölgedeki köyleri yağmaladıklarına dair bilgi gelmesi üzerine, söz konusu eşkıyanın yok edilmesi hususunda Sultan Selim'in Lalası Hüseyin'e emir gönderilmiş, kendisinin de bu eşkıya Aydın ve Saruhan'a yakın yerlere gelirse bir bölük kuvveti bunların üzerlerine göndererek haklarından gelmesi ve gasp ettikleri malları kurtarması emredilmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 5: 38).

Anadolu Beylerbeyisi ve Kütahya Sancağı'nda vaki olan kadılara yazılan H. 983 (1575/1576) tarihli hükümde de Lazkiye civarında olan derbentlerde türeyen eşkıyanın yolcuları soydukları bildirilmiş, bunların ele geçirilerek suçu sabit olanların cezasının verilmesi istenmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 27: 640).

Devlet görevlilerine halkın çeşitli şekillerde katkı sağladığı da anlaşılmaktadır. Mesela eşkıya faaliyetlerine karşılık olarak Saruhan bölgesinde bazı yerleşimlerdeki halkın vergi muafiyeti karşılığında derbentcilik yapma tekliflerine rastlanmakta ve bu tekliflerin kabul görebildiği anlaşılmaktadır. H. 1118 (1706/1707) tarihli bir telhis kaydında Balıkesir kazasına tabi Mendehorya karyesi, Aydın, Saruhan, Balıkesir kasabalarına gelip giden yolculara bazen eşkıya saldırıları olduğundan tekâlif-i miriye karşılığında köy halkının bencilik etme isteği yer almaktadır (İE. DH. / 24 - 2187).

3.3. Engelleme - Saldırı

Osmanlı Devleti'nde görevlilere muhalefet yapıldığı ve engelleme gayretlerinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak askere nizam vermek üzere Demirci kazası tarafına haseki emin ve ocak yazıcısı olarak gelen görevliye, Hacı Kara Osmanzade Ahmet Ağanın bu bölgenin kendi uhdelerinde olduğunu belirterek engelleme çalışması nedeniyle kendisine H. 1204 (1789/1790) tarihli bir emir yazılması hususunda belge bulunmaktadır (C. AS. / 378 - 15656).

Devlet görevlilerinin birtakım saldırılara maruz kaldığı da görülür. Eşkıyaların her fırsatı değerlendirmeye çalıştığı ve gözlerini son derece kararttığı, devleti temsil eden görevlilere veya onlara ait olan eşya ve mallara dahi musallat oldukları tespit edilmektedir. Nitekim Kula kadısının İstanbul'da iken Kula'daki evine giren ve yağma eden eşkıyaların yakalanması için H. 1109 (1697/1698) tarihli bir mühimme defteri kaydı mevcuttur (A. {DVNSMHHM. d. 110: 1890). Yine H. 1176 (1762/1763) tarihli bir kayıta Menemen yakınlarındaki Yund Dağı eşkıyasının Menemen kazası subaşısını öldürmeye teşebbüs ettiklerinden bahsedilmektedir (CH. DH. / 229-11423).

3.4. Masraflar

Kanundışı olayların engellenmesiyle ilgili olarak, birtakım maddi konular bulunmaktadır. Suçlularla mücadelede kullanılacak paranın öncelikli olarak temin edilmesi gerekir. Osmanlı Devleti suçlularla mücadelede kullanılacak parayı eşkıya takibinden sorumlu kimselere ödemiş, bu ödemelerin yapılması için ilgili yerlere yazılar göndermiştir. Mesela Saruhan ve Aydın taraflarında eşkıya takibine memur olan Seyyid Ahmet Paşa'ya ve Eskişehir Beyi Ömer Bey'e masrafları için gerekli miktarda ödemenin yapılması adına defterdarlığa H. 1108 (1696/1697) tarihli emirname yollanmıştır (İE. DH. / 16 - 1516).

Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerde ortaya çıkan eşkıyaların durdurulması için hazinesinin de sıkıntılı olması nedeniyle yapılacak masraflarda kullanılmak üzere vergiler toplandığı arşiv belgelerinden anlaşılır. Mesela Anadolu Eyaletinin geniş topraklarında ortaya çıkan eşkıyanın bertaraf edilmesi adına yapılacak masraflarda kullanılmak üzere toplanması gereken İmdad-ı Hadariye vergisinin her kazanın durumuna göre bir miktar zam ilavesiyle tahsil olunacağı Saruhan Sancağı kadılarına H. 1132 (1719/1720) tarihinde bildirilmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 129: 1125).

H. 1135 (1722/1723) tarihli Aydın muhassılı Abdullah Paşa'ya yazılan başka bir hükümde de Saruhan Sancağı'na bağlı Manisa, Turgutlu, Nif, Menemen Güzelhisarı kazalarında faaliyet gösteren Emir Ali eşkıyası dağıtılmış ancak bazıları kaçıp saklandıklarından kaza ahalisinin bu gibi eşkıyaya yardım ve yataklık etmemelerine dair taahhüt alındığı, taahhüt yerine getirilmezse nezir akçası alınmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir (A. {DVNSMHHM. d. 131: 83).

3.5. Ödüllendirme

Osmanlı Devleti, günümüzde de örneklerini sıkça gördüğümüz başarılı elemanlarını teşvik için ödüllendirme metodunu uygulamıştır. Eşkıya ile mücadelede başarılı olan personelini zaman zaman ödüllendirme yoluna gitmiştir. Nitekim H. 1016 (1607/1608) tarihinde Aydın ve Saruhan Sancakları muhassıl-ı emvalı olan Yusuf Paşa'ya, eşkıyaya karşı hizmetlerinden dolayı mükâfat olarak bir hilat gönderildiği belirlenmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 76: 289).

3.6. Tazminat

Osmanlı Devleti ödüllendirme yanında, dikkat ve çabasının arttırılması, daha iyi eşkıya takibatı yapabilmesi ve suçluların zararlarının engellenmesi adına, kanundışı olaylardaki başarısızlıklarında, görevlilerine tazminat ödetirme yoluna da gitmiştir. Bu konuda görevlilere bilgilendirmeler de yapılmıştır. Mesela ahalinin canı ve malına gelen zararın telafisi konusunda bir hüküm H. 1142 (1729/1730) tarihli olup, Aydın, Mentеше, Saruhan ve Teke Sancakları mutasarrıfı vezir paşaya yazılmıştır. Halkın uğrayacağı zararın kendisinden tahsil edileceği açıkça belirtilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 135: 1413).

Anadolu Eyaleti valisi ve görevlilerine, Aydın, Mentеше ve Saruhan Sancakları muhassılına ve sairlerine H. 1131 (1718/1719) tarihli gönderilen hükümde, eşkıyalığa devam edenlerin katledilip ahalinin emniyet ve refahının sağlanması, eşkıyanın defedilmesi, aksi takdirde zararın kendilerinden tazmin edileceği bildirilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 127: 1462).

3.7. Görevlilerin Korkusu

Eşkıyaların oldukça güçlenmesi nedeniyle bazı devlet görevlilerinin bu durumdan korkuya kapıldığı ve eşkıya üzerine gitmeye cesaret edemedikleri, dolayısıyla da şekavetin devam ettiği görülür. Bu konuda H. 992 (1584/1585) tarihli Lalaya yazılan hükümde, Anadolu'da Kütahya ve sair on bir sancağında çıkan suhte eşkıyasının haklarından gelinmesi emredilmiş, fakat sefere giden sancakbeylerinin kaymakamları takibe cesaret edemediklerinden şekavetin devam ettiğini ve halen Aydın Sancağı'nın Sart kazası naibinin evinin basılıp katledilmesi üzerine katillerden ikisinin tutulup haklarından gelindiğini yazmasına cevaben, Saruhan, Mentеше, Aydın ve Karesi Sancaklarındaki eşkıyanın haklarından gelinmesi istenmiştir (A. {DVNSMHH. d. 53: 402).

3.8. Masumların Zarar Görmemesi

Osmanlı Devleti bir yandan muhtelif bölgelerde ortaya çıkan eşkıya hareketlerini bastırmaya çalışırken, diğer taraftan masum halkın zarar görmemesi adına tedbirler almaya gayret göstermiş, görevlilerini bu konuda uyarmıştır. Mesela H. 1135 (1722/1723) tarihli mühimme defteri kaydında, haklarında yakalama emri çıkarılan eşkıyanın takip edilerek yakalanması, eşkıyaya yardım ve yataklık edenlerin cezalandırılması, eşkıya ile alakası olmayan ahaliye de zarar verilmemesi Aydın muhassılına, Biga, Karesi, Saruhan, Sığla Sancaklarında olan kadınlara, kethüdayerleri ve yeniçeri serdarlarına yazılan hükümden anlaşılmaktadır (A. {DVNSMHH. d. 131: 241).

Adaletin sağlanması adına Osmanlı Devleti'nin başka uygulamaları da bulunmaktadır. Bunlardan biri de eşkıyanın gasp etmiş olduğu mallardan geri alınabilenlerin sahiplerine ulaştırılmasıdır. Ayrıca yakalanıp katledilmiş olan eşkıyaların muhalledatı, yani geride bıraktıkları mallar (Mert, 2005: 406) Osmanlı Devleti hazinesine alınmıştır. Mesela Aydın ve Saruhan tarafında katlanan bazı eşkıyanın muhalledatlarından olmak üzere İstanbul Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından Ömer Haseki eliyle gönderilen akçayı (3933 kuruş) gösteren H. 1109 (1697/1698) tarihli makbuzda bu durum açıkça görülmektedir (İE. SM. 17 – 1723).

Gasp edilen malların sahiplerine iade edilmesiyle ilgili olarak Saruhan Sancağı mutasarrıfına yazılan H. 1112 (1700/1701) tarihli hükümde de, İzmir-Manisa arasında toplanıp kervanları basan eşkıyalardan firar edenlerin yakalanması, ayrıca ele geçirilen eşyaların sahiplerine iade edilmesi ve bu tür yol kesen şakilerin engellenmesi istenmektedir (A. {DVNSMHH. d. 111: 1953).

Saruhan ve Aydın Sancakları mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya yazılan H. 1130 (1717/1718) tarihli hükümde de reayanın mutlu ve refah içinde olmaları istendiğinden bundan sonra kanunsuz vergilerin engellenmesi ve ahali üzerinden zulmün kaldırılması için çıkarılan emre rağmen vüzera, beylerbeyleri ve mütesellimlerden bazılarının kanun ve emirler hilafına ahaliye zulmettikleri haber alındığından birkaç seneden beri seferler dolayısıyla vergilerin çokluğundan sıkıntı çeken ahalinin barış zamanında bu şekilde zulüm ile sıkıntıya sokulmaması, yine de zulmedenlerin cezalandırılması emri bulunmaktadır (A. {DVNSMHH. d. 127: 1135).

3.9. Vefat

Görevlilerin vefat etmesi durumunda mallarının satılarak borçlarının ödendiği ve devlet yöneticilerinin kimseyi mağdur etmemeye çalıştığı görülmektedir. H. 1200 (1785/1786) tarihini taşıyan bir belgede ölen Demirci voyvodasının miriye ve başka yerlere borcu için mal varlığının satıldığı anlaşılmaktadır (C.ML / 712 - 29065).

4. SONUÇ

İnsanoğlu bulunduğu hemen her yerde kanunsuz eylemler içine girebilmiş, devletler de bunlara karşı hukuki ve polisiye tedbirler almıştır. Osmanlı Devleti'nde de bu tür kanundışı faaliyetler olmakla birlikte, duraklama ve gerileme döneminde devletin özellikle ekonomik açıdan zor durumda kalmasıyla da kanundışı olaylar yanında eşkıyaların sayı ve faaliyetlerinin arttığı gözlenmektedir. Kanundışı olaylar doğal olarak Osmanlı Devleti'nin ve

toplumunun sarsıntı içine girmesinde ve gerileme sürecinde olumsuz şekilde etki eden bir faktör olarak da değerdendirilebilir.

Suçlularla mücadelede devlet görevlileri etkin rol oynarken, bazen kanunsuz olayları ortaya koyanların içinde bizatihi devlet temsilcilerinin de yer aldığı tespit edilir. Özellikle adaleti korumakla görevli kimselerin başında gelen kadıların ve halkı doğruluk ve dürüstlüğe davet etmesi, doğru yola teşvik etmesi gereken din adamlarının da suça karışması dikkat çekici olmuştur. Suçlularla mücadelede devlet görevlileri bazen engellenmiş, bazen saldırılara maruz kalmıştır. İşini layıkıyla yapan görevlilerin ise halkın ilgi ve desteğine mazhar oldukları da anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti halkını eşkıyalardan koruyabilme adına adeta seferberliğe girişmiş, suçluları durdurmaları için görevlilerini bazen ödülle bazen de tazminat gibi cezalandırmalarla teşvik edici tavır sergilemiş ve her türlü desteği vermeye gayret göstermiştir. Suçluların başka sancaklara veya eyaletlere, hatta deniz aşırı yerlere gitmelerine rağmen peşini bırakmamış, sonuna veya gücünün yettiği yere kadar takibatını yapmıştır. Bir bölgede ortaya çıkan eşkıya grubunun bastırılması sadece oradaki görevlilerin değil, başka bölge, sancaklardaki görevlileri de ilgilendirmektedir. Nitekim bir yerdeki eşkıya grubu için Osmanlı Devleti farklı bölgedeki görevlilerini buraya sevk etmiştir. Bununla birlikte özellikle eşkıyaların güçlü oldukları durumlarda bazı görevlilerin korkması nedeniyle eşkıya üzerine gitmekten imtina ettikleri de anlaşılmaktadır. Suçluların üzerine gidecek olan görevliler, günümüzde olduğu gibi izinler çerçevesinde hareket etmiştir.

Osmanlı Devleti ekonomik zorluklarına rağmen eşkıya ile mücadelede başarılı olabilme adına imkânlarını zorlarken, halktan da masraflar için vergi toplama yoluna giderek destek almaya çalışmıştır

Eşkıya ile mücadelesinde Osmanlı Devleti'nin dikkat ettiği hususların başında masum insanların zarar görmemesi için tedbir alınması gelmektedir. Sap ile samanın ayrılması konusunda devlet idarecileri tarafından birçok emir verildiği gibi, eşkıyadan geri alınabilen malların sahiplerine iade edilmesine de özen gösterildiği belirlenmektedir.

Kaynaklar

I. CUMHURBAŞKANLIğI OSMANLI ARŞİVİ (COA.)

Bab-ı Asafı:

Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHH. d.): 4, 5, 12, 25, 27, 33, 38, 41, 44, 52, 53, 76, 78, 79, 80, 85, 88, 90, 91, 92, 94, 96, 102, 108, 110, 111,118, 120, 127, 129, 131, 135, 144.

Ali Emiri:

AE. SOSM. III. (III. Osman): 28 – 1991

AE. SMST. III. (III. Mustafa): 30 – 2031; 213 – 16782; 286 – 22970.

AE. SABH. I. (I. Abdülhamid): 368 – 25717.

Cevdet:

C.AS. (Cevdet Askeri). 56 – 2621; 378 – 15656.

CH. DH.(Cevdet Dâhiliye): 229-11423.

C.EV. (Cevdet Evkaf): 53 - 2642.

C.ML. (Cevdet Maliye): 712 - 29065.

C.ZB. (Cevdet Zaptiye): 22 - 1082

İbnülemin:

İE. DH. (İbnülemin Dâhiliye): 8 – 791; 16 – 1516; 24 – 2187.

İE. SM. (İbnülemin Saray Mesalihî): 17 – 1723.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı:

(TS. MA. e): 889 – 9.

Tapu Tahrir Defteri:

(TT. d.): 165.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

Afyoncu, Erhan. "Sipahi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 37, (2009): 256-258.

Akdağ, Mustafa. "Celali İsyanlarının Başlaması", ADTCF. Dergisi, 4. 1 (1946): 23-50.

- Aksın, Ahmet ve Baytımur, S. Oğuz. "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)", XVII. Türk Tarih Kongresi, C. IV, Kısım I, Ankara: TTK Yayını, 2018, s.395-430.
- Arslantaş, Yüksel ve Septioğlu, R. Kadri. "Çivi Yazılı Hukukî Belgelere Göre Mezopotamya'da Kadın", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, XII. 1-2 (2016): 1-41.
- Bardakoğlu, Ali. "Eşkıya", DİA., C.11, İstanbul: TDV. Yayını, 1995, s. 463-466.
- Bayır, Önder. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2001.
- Braudel, Fernand. Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. 1, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
- Emecen, Feridun M. "Saruhanogulları", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 36 (2009): 170-173.
- Genç, Mehmet. "İltizam", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 22 (2000): 154-158.
- Gökçek, L. Gürkan ve Akyüz, Faruk. "Sümer Kanunları", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, IX. L (2013): 1-9.
- İlgürel, Mücteba. "Celali İşyanları ", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 7 (1993): 252-257.
- İlgürel, Mücteba. "Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketleri", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 11 (1995): 466-469.
- İnalçık, Halil. "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi - Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13. 2 (1958): 102-126.
- Karakocalı, Ahmet. "Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığına İlişkin Düzenlemelerin Türk Hukuku ve Roma Özel Yargılama Sistemi Bakımından Değerlendirilmesi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6. 2 (2015): 369-400.
- Ortaylı, İlber. "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilayetlerinin Toplumsal Ekonomik Durumu Üzerine", Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s. 9 -14.
- Mert, Özcan. "Ayan", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 4 (1991): 195 - 198.
- Mert, Özcan. "Muhallefât", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 30, (2005): 406 - 407.
- Özvar, Erol. " Voyvoda", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 43, (2013): 129 - 131.
- Sahillioğlu, Halil. "Askeri", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 3 (1991): 488 - 489.
- Sonyıldırım, Şahin. 17. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007.
- Uluçay, M. Çağatay. XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1944.
- Uluçay, M. Çağatay. 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955.
- Uzun, Efkân. "Osmanlı Ülkesinde Görülen İşyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", TÜBAR, 25 (2009): 185-214.

THE STATE OF GOVERNMENT OFFICIALS CONCERNING ILLEGAL INCIDENTS IN THE OTTOMAN PROVINCE: AN EXAMPLE OF SARUHAN SANJAK

Kadir ADAMAZ

Abstract

Saruhan, one of the sanjaks of the Ottoman State in the Western Anatolia, in addition to having various features, has witnessed illegal events that took place within its structure. These events are similar to those occurring in other parts of the Ottoman Empire. In this study, the government officials who played an important role in the occurrence and prevention of illegal incidents in the Saruhan Sanjak, in other words, "Soldiers" were discussed. The state of the government officials in these incidents has been evaluated in terms of their positive and negative aspects in line with the records from the archive documents. In addition, some issues that the Ottoman Empire paid attention to, applications such as rewarding, compensation and various orders were included with examples from the records from the archive documents. The Ottoman Empire paid utmost care not to harm innocent people while fighting against the bandits. Also, in order to be successful in fighting against the bandits despite its economic difficulties, while revealing all its possibilities, it collected financial support from the public by means of taxation. In the study, the documents, especially the ones called "Muhimme Books", recorded in various classifications obtained from the Presidential Ottoman Archive were used.

Keywords: Ottoman, Saruhan, government official, crime, punishment